

Reviews

BOOK

Det var länge sedan någon skrev vetenskapligt om estlandssvenskar, åtminstone på svenska. Genren spirade på 1930-talet, då Estland var självständigt och kontakterna mellan Sverige och de estlandssvenska öarna var många. Språkvetarna gick främst, med sina intressen för de varierade dialekterna. När gränsen till Estland stängdes vid andra världskrigets slut, kunde forskningen fortsätta tack vare det omfattande källmaterial som bärgats till folkminnesarkiven i Sverige, i första hand till landsmålsarkivet i Uppsala. Men på 60-talet ebbade det hela ut.

Det är i ljuset av den här historiografin som det finns goda skäl att välkomna Sofia Joons Gyllings doktorsavhandling i musikvetenskap, framlagd vid Åbo akademi. Hon återöppnar ett forskningsfält, där kollegerna och deras arbeten finns på långt avstånd, vad gäller både tid och synsätt. Idag bor majoriteten av de närmast berörda i Sverige, dit merparten av estlandssvenskarna flydde 1944. Till den gruppen hörde Joons Gyllings farföräldrar som kom från Nargö i Finska viken. Hon flyttade själv till Estland 1994 och blev kvar i 19 år. Idag bor hon i Helsingfors, men har täta kontakter med folkmusiker i Estland – ja, hon själv är en fiolspelare och sångare som nu alltså dessutom är en disputerad forskare. En vanlig kombination bland dagens musketnologer.

Hennes avhandling består av tre fackgranskade tidskriftsartiklar och en sammanhållande kapp. Hon ägnar den vissång bland estlandssvenskar, mer specifikt hur vissång bidragit till identitetsformering – som hon kallar det. Det är inte sången som sådan som står i centrum, utan sångens betydelse för individen och kollektivet. Estlandssvenskarna var en språklig och kulturell minoritet i Estland, efter flykten till Sverige inte längre en språklig minoritet, men dock fortfarande med ett eget kulturellt arv. Denna komplexa självbild är högst närvarande i studien.

Arbetets syfte är "att visa hur musik och i synnerhet visor använts för att skapa och uttrycka kulturell tillhörighet". I anslutning till det vill Joons Gylling också undersöka "vilka idéer som låg bakom formandet av ett gemensamt estlandssvenskt kulturarv" (s. 17). Hennes övergripande forskningsfråga är "hur visor bidragit till att skapa, återspegla och förstärka olika former av estlandssvenskhet från mitten av 1800-talet fram till vår tid" (s. 17). Betydligt mer konkreta är de delfrågor som hon formulerar, även om sambandet mellan dem och delstudiernas forskningsfrågor är oklart.

Första delstudien, *"Ett värdefullt arv till kommande generationer av estlandssvenskar"* – en analys av kulturarvsprocesser kring utgåvor med visdiktaren Mats Ekmans visor, handlar om en visskapare i Rickul på Nuckö, Mats Ekman (1865–1934). Hans alster var ämnade för en begränsad krets, men har

Det var främlingar och dock fränder

Estlandssvenska identitetsformeringar med visor som verktyg

Sofia Joons Gylling

Diss. Åbo 2024: Åbo Akademi

ISBN 978-952-12-4367-7

GUNNAR TERNHAG

DOI: <https://doi.org/10.62779/puls.10.2025.51391>

genom åren spridits brett bland estlandssvenskar och framför allt omvärderats. Idag utgör Mats Ekmans visor en samlande repertoar bland människor med anknytning till den estlandssvenska befolkningen. Joons Gylling följer de olika utgåvorna som successivt gjort visorna mer centrala i det gemensamma kulturarvet – hon blev dessutom själv tillfrågad om att medverka på en inspelning av ett urval. Hon använder sig av verbet "kulturarva" för att skildra hur ett antal personers aktiva insatser resulterat i visornas upphöjelse. Insatserna har efter flykten 1944 också skett i Sverige, då behovet av att uttrycka estlandssvenskhet blev ett annat än i Estland. Delstudien är för övrigt publicerad i *Puls* ([vol. 7, 2022](#)).

Avhandlingens andra delstudie – *Estlandssvenskar på Sverigeturné med körsång och ett bondbrylllop på Skansen. En analys av en svenskspråkig minoritets musikaliska bilder av sin kulturella tillhörighet under mellankrigstiden* – behandlar Ormsö sångkör som 1930 gjorde framträdanden i Sverige. Kören framträdde med dels ett rekonstruerat bondbrylllop, dels kyrkokonsert-er. Enligt författaren uppvisade brylllopsföreställningen estlandssvenskhet, medan kyrkokonserterna markerade en pansvenskhet, dvs underströk den språkliga gemenskapen mellan Ormsöborna och de lyssnade rikssvenskarna. Eller kulturell särart gentemot kulturell likhet (s. 116). Det är ifrån en recension av ett körframträdande som citatet i avhandlingens rubrik är hämtat: "De var främlingar och dock fränder". Framför allt brylllopsframträdandet innehöll insamlade och arrangerade "laikar" (lekar eller dansvisor) från Ormsö. En central person för uppsättningen var Tomas Gärdström (1905–1942) som kom från Ormsö men studerade till lärare i Sverige, där han fick goda kontakter med språkvetare och folklivsforskare.

Tredje delstudien har titeln *Visböcker i kulturella gränsland. Gemenskaper i estlandssvenskars handskrivna visböcker skapade 1861–1945*. För att genomföra denna del har författaren gjort en berömvärd insats med insamling av inte mindre än 26 visböcker. Böckerna, som tillkommit under en ganska lång period och under fyra(!) nationalstater, bildar källmaterial för den aktuella studien. När hon undersöker böckernas innehåll, har inte så få vistexter på både svenska och majoritetsspråket estniska. Hon griper efter begreppet *kulturellt gränsland* för att förstå denna språk- och visblandning. Vidare konstaterar hon att de flesta böckerna kan delas in i endera av två kategorier: världsliga visor med samtidens populärmusik samt andliga sånger. Efter den insikten vänder hon sig till Ruth Finnegans begrepp *musical pathways* – i Joons Gyllings tolkning den världsliga visstigen och den andliga sångstigen (s. 70).

De tre delstudierna bygger som synes på olika slags källmaterial, behandlar skilda epoker och kräver för sin problemlösning olika teoretiska verktyg. Man kan säga att Joons Gylling därmed gjort det onödigt svårt för sig. Delstudierna är intresseväckande och berättar en hel del om estlandssvensk vissång, men har krävt mer arbete än mer sammanhållna studier skulle ha gjort.

I den förenande kappan förekommer idel välkända teoribyggar och deras lika bekanta begrepp. Ruth Finnegans *musical pathways* nämndes nyss, Joons Gylling introducerar också Anders Hammarlunds *emblematiske* och *katalytiske funktioner*, Max Peter Baumanns *kulturmötesteorie*, Mark Slobins och Owe Ronströms *domestication* (tämjande) kontra *ethnic convergence*

(etniskt samgående) och andra som känns igen i den samtida musiketnologiska litteraturen. Man kan säga att hon går på väl upptrampade stigar. Ett enda begrepp är hennes egen skapelse: *publikativt kulturarvande* som vill fånga hur kulturuttryck upphöjs till kulturarv genom att ges ut i tryck. Men hon använder det sparsamt.

Studiens främsta värde ligger i ämnesvalet, att Sofia Joons Gylling tar upp en tråd som länge blivit liggande. Och hon har synnerligen god kännedom om estlandssvensk kultur, både den som levde i Estland fram till 1944 och den som därefter har odlats i Sverige. Hennes avhandling bekräftar den estlandssvenska vissångens betydenhet och kommer säkert att stärka vissångens ställning som ett kulturarv. Eftersom avhandlingen är tryckt, kan man påstå att hon ägnat sig åt ett publikativt kulturarvande. ■